

HZ. PEYGAMBER'İN YERLEŞİM VE ŞEHİRLEŞMEYE YÖNELİK ÇABALARI: MEDİNE ÖRNEĞİ*

Mustafa KARATAŞ**

Öz

Hz. Peygamber, Medine'deki yerleşimin düzenli ve dengeli olmasına özen gösteriyordu. Belirli alanlarda nüfusun yoğunlaşp bazı yerlerin tamamen boş kalmasını istemiyordu. Câmî merkezli planladığı şehirde boş kalması gereken yerlerin iskâna açılmasını da hoş karşılamıyordu. Bu tutum İslam şehirciliğinin ve günümüzde her geçen gün daha da artan çevreciliğinin ilk ciddi örneğini teşkil etmektedir. Hz. Peygamber'in Medine ile ilgili düzenlemeleri bunlardan ibaret değildi. O su kaynaklarının korunmasından, ziraat alanlarının zayı olmamasına, bazı bölgelerin ağaçlandırılmasından, evlerin yerleşim planı ve mimari görünümüne, yolların genişliğinden çarşı ve pazarlara kadar birçok alanda düzenlemelere katkıda bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hz. Peygamber, çevre, şehirleşme, yerleşim, câmî, çarşı

Abstract

Settlement and Urbanization Efforts of The Prophet: The Case of Medina

The Prophet (p.b.u.h.) was caring the settlement of Madinah ordered and well balanced. He did not want population was concentrated in a specific region, while the other areas were empty. He planned a mosque-centered city, and did not approve to open up free areas for settlement. This attitude can be seen the beginning of an Islamic city planning, and an example for the modern environmental approaches increasingly growing at the present day. The environmental planning of Madinah by Muhammad (p.b.u.h.) does not consist of these. He also conducted many other arrangements, such as protection of water resources, conservation of agricultural areas, plantation of some regions, architectural and environmental planning for housing, widening the roads, and establishing market places.

Key Words: The Prophet, environment, urbanization, settlement, mosque, market.

* Bu makale, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tarafından düzenlenen "Çevre ve Din" konulu uluslararası sempozyumda sunulan, "Hz. Peygamberin Şehirleşme ve Yerleşim Konusunda Çevre Bilincini Geliştirmeye Yönelik Çabaları" ("Çevre ve Din" Uluslararası Sempozyumu, 15-16 Mayıs 2008, Bildiri Metinleri, 1/329-342) adlı tebliğimizin özeti olup bazı ilave ve değişikliklerle yeniden düzenlenmiş halidir.

** Doç. Dr. İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı.

Giriş

İslâm'da Yerleşme ve Şehirleşme

Kur'ân-ı Kerîm'e göre yerleşme ilk insanla birlikte başlamıştır. Kur'ân'da Âdem kıssası anlatılırken şöyle denilmektedir: “*Dedik ki: “Ey Adem, sen ve eşin cennette oturun... Derken şeytan onları oradan kaydırıldı... Biz de dedik ki: “Birbirinize düşman olarak inin [hubût edin]. Sizin için, bir zamana kadar yeryüzünde bir yerleşme [müstekarr] ve geçimlik vardır.”* (Bakara, 2/35-36). Âyette geçen *hubût*, “akabinde ikâmet [yerleşme] gelen iniş”² demektir. Âyetin devamında gelen *müstekarr* [yerleşme] kelimesi de bunu doğrulamaktadır.

Kur'ân-ı Kerim'de ayrıca yerleşme ve şehir ile ilgili olarak *karye*, *beled* ve *medîne* kelimeleri geçmektedir:

Karye, “toplamak ve toplanmak” kök anlamından gelmekte olup “çok sayıda insanın bulunduğu yerleşim yeri, kent, kasaba, ayrıca şehir halkı”³ anlamındadır.

Beled/belde, “büyük yerleşim merkezi ve ülke”⁴ demektir. *Beled/belde* sözcükleri, Kur'ân'da üç özelliğiyle yer almaktadır: *el-Beledü'l-emîn* [güvenli şehir]⁵, *belde-i tayyibe* [güzel ve verimli şehir]⁶ ve harem belde [kutsal şehir]⁷.

Medîne kelimesinin iki kökten türediği ifade edilir: Bunlardan ilki *m-d-n* kökü olup, “bir yerde ikâmet etmek, yerleşmek” anlamlarına gelir. Bu kökten *şehir ve medeniyet* kavramlarıyla ilgili pek çok kelime türemiştir: *Temdîn*, “şehir kurmak, şehirleşmek, bir yeri şehir yapmak, medenileştirmek”; *temeddün*, “medenî hayat sürmek, medenî olmak, ilimde ve sanayide tekâmül etmek, şehirlî görünmek”; *temedyün*, “medenîleşmek, medenî yaşamak, varlık, bolluk içinde yaşamak” demektir. Genel anlamda da *medîne* kelimesi, “mukîmlerinin her türlü ihtiyaçlarını karşılayacak şeyleri içinde bulunduran, yerleşim için seçilen yerler ve şehirler” anlamlarını

² Askerî, Ebû Hilâl, *el-Furûk fi'l-luğa*, Mektebetü Mişkât (ts.), s. 258; Yine Allâh'ın, *Mısr'a hubût edin/inin...* (Bakara, 2/61); âyetindeki *hubût* da “yerleşme” anlamındadır.

³ Akyüz, Vecdî, *Kur'ân'da Siyasî Kavramlar*, İstanbul: Kitabevi 1998, s. 456; krş. İbn Manzûr, Muhammed b. Mûkerrem, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut: Dâru Sâdır (ts.), XV/174.

⁴ Akyüz, *Kur'ân'da Siyasî Kavramlar*, s. 454-55; krş. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, III/94.

⁵ “Bu güvenli şehre andolsun ki!” (Tîn, 95/3); “Rabbim! Bu şehri güvenli bir şehir yap!” (Bakara, 2/126; İbrâhîm, 14/35).

⁶ “İşte güzel bir şehir ve çok başlıyayan Rabb!” (Sebe', 34/15).

⁷ “Ben sadece, burayı harem [kutsal] kılan bu şehrin Rabbine ibâdet etmekle emrolundum.” (Neml, 27/91).

taşmaktadır. *Medîne* kelimesinin iki kökten türediği diğer bir kök *d-y-n* olup, "din edinmek, boyun eğmek" anlamlarına gelmektedir. Buna göre *medîne*, "mülk ve taat yeri veya yönetim altında bulunan bir yer veya şehir" demektir. Kelimenin bu çerçevede genel kullanımı, ilk kökle paralellik arz etmektedir.⁸

Söz konusu kelimeler Kur'ân'da, genellikle peygamber kıssaları anlatılırken geçmektedir. Buradan da çok eski dönemlerden itibaren insanların şehirleştiklerini anlıyoruz. Ancak insanoğlunun şehir hayatına ilk olarak ne zaman geçtiğini söylemek zordur. Bununla birlikte, çok uzun bir insanlık tecrübesi ve birikiminin neticesi olan şehirleşmenin⁹, M.Ö. 5 bin ilâ 3 bin yılları arasında Mezopotamya'da olduğu söylenmektedir.¹⁰

Bu makalede, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in yerleşme ve şehirleşme konusundaki çabalarını ve prensiplerini tespit etmeye çalışacağız. Kendisine vahyedilen son din İslâm'ın tebliğcisi olan Resûlullâh (s.a.v.)'in şehirleşme çabalarında İslâm'ın temel prensiplerinin esas alınması kaçınılmazdı. Bu bağlamda o'nun şehircilik çalışmalarında, bir İslâm şehrinin temel taşlarını oluşturan mescid/câmi, eğitim kurumu, yerleşme, çarşı/pazar, mezarlık alanı ve doğal çevrenin korunması gibi unsurların ön plâna çıktığını görüyoruz. Bu temel unsurların Hz. Peygamber'den sonraki nesiller tarafından da dikkat ve titizlikle takip edildiğine İslâm tarihi şahittir.

D) Hz. Muhammed'in Medîne'nin Şehirleşmesine Katkıları

A) Yesrîb'e Medîne İsminin Verilişi

Eski adı Yesrib olan Medîne, Arap yarımadasının batısında Hicâz bölgesinde Kızıldeniz kıyısına yaklaşık 130 km. uzaklıkta, Mekke'nin 350 km. kadar kuzeyinde olup deniz seviyesinden yüksekliği Harem-i şerifte 619 metredir. Şehrin kurulmuş olduğu geniş düzlüğün kuzeyini Uhud, güneyini Âir dağları, doğusunu Vâkim harresi (volkanik lav akıntısı), batısını Vebere harresi kuşatır. Medine ve yöresi su kaynakları bakımından oldukça zengindir.¹¹

⁸ Bkz. Pazarbaşı, Erdoğan, *Kur'ân ve Medeniyet*, İstanbul: Pınar Yayınları 1996, s. 15-16; Akyüz, *Kur'ân'da Siyasî Kavramlar*, s. 463-64; krş. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XIII/402.

⁹ Sezal, İhsan, *Şehirleşme*, İstanbul: Ağaç Yayınları, 1992, s. 23.

¹⁰ Görmez, Kemal, *Şehir ve İnsan*, İstanbul: M.E.B. Yayınları, 1991, s. 3.

¹¹ Umerî, Ekrem Ziya, *el-Muctema'u'l-medenî fi 'ahdî'n-nübüvvet: Hasâsîlühü ve tanzîmâtuhü'l-ülâ*, Medînetü'l-Münevver 1403/1983, s. 57; Bozkurt, Nebi-Küçükaşçı, M Sabri, "Medine", *DİA*, XXVIII/305.

Hız. Muhammed (s.a.v) ve Mekke'li muhâcîrler Medîne'ye hicret etmeden önce, buranın Evs ve Hazrec kabîlelerinden oluşan Araplar ile Benî Kaynuka, Benî Nadîr ve Benî Kurazyâ'dan oluşan Yahûdîler'den meydana gelen¹² halkı, şehre Yesrib adını vermişti. Bu adın, buraya ilk yerleşen kişi olduğu rivâyet edilen Yesrib b. Vâil b. Kâniye b. Mehlâbil'in isminden geldiği söylenmektedir.¹³

Medine'nin hicret öncesi nüfusu hakkında fazla bilgi yoktur; bu dönemlerde şehirde yaklaşık 10-20 bin kişinin yaşadığı tahmin edilmektedir. Hicretten sonra ilk nüfus sayımı olarak nitelendirilebilecek, ensar-muhacîrîn arasında gerçekleştirilen muâhâttan 1500 müslümanın varlığı anlaşılmakta ve gayr-i müslim unsurlar buna ilave edildiği zaman nüfusun 10.000'i aştığı görülmektedir. Hicretin ardından şehrin nüfusu sürekli arttı. Hız. Peygamber vefat ettiğinde Medine'de 30.000 sahâbînin bulunduğu kaydedilmektedir. Yahudilerin buradan ayrılmasına rağmen şehir ve çevresinde 60.000 kişinin yaşadığı tahmin edilmektedir. İmam Şafi'den İbn Abdilhakem yoluyla şu rivâyet nakledilir. Resulullah (s.a.v) vefat ettiğinde müslümanların sayısı altmış bin idi. Bunun otuz bini Medine' de, otuz bini de Arap kabîleleri ve diğerlerindeydi.¹⁴

Hız. Peygamber, anlamı çirkin olan İslâm öncesi şahıs ve yer isimlerini değiştirmiştir.¹⁵ O, kök anlamı "kınamak, kötölemek zarar vermek, karıştırmak, bozmak"¹⁶ anlamlarına gelen Yesrib ismini hoş karşılamamış, hicretten sonra oraya "hoş ve güzel" anlamına gelen *Tâbe*, *Taybe* isimlerini vermiştir.¹⁷ Ayrıca o'nun burası için on farklı isim kullandığı ve oraya Yesrib denilmesini yasakladığı ve bu ismi kullanan kimsenin istiğfârda bulunması gerektiğini söylediği rivâyet edilir.¹⁸

Yesrib adı Kur'ân-ı Kerîm'de bir yerde geçmektedir: "*Onlardan bir grup da demişti ki: Ey Yesrib halkı! Artık size duracak yer yok, (haydi evlerinize dönün.*"¹⁹

¹² Şerîf, Ahmed İbrâhîm, *Mekke ve Medîne fî'l-câhiliyye ve 'ahdi'r-Resûl*, Kahire 1985, s. 288-340.

¹³ Semhûdî, Nuruddîn Ali b. Ahmed, *Vefâu'l-vefâ'*, Beyrut 1997, I/156; Yâkût, *Mu'cemu'l-buldân*, Beyrut: Dâru Sâdır, 984, V/84.

¹⁴ Kettâni, Âbdulhayy, *Hız. Peygamber'in Yönetimi, et-Terâtibü'l-İdâriyye*, çev.: Ahmet Özel, İstanbul 1991, III/206.

¹⁵ Bkz. Müslim, Edeb, Hadîs No: 5332, 5335, 5336; İbn Hacer, Ahmed b. Ali, *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Kahire 1978, VIII/216.

¹⁶ Nevevî, Ebû Zekerîyya Muhyiddin b. Şeref ed-Dimaşkî, *Tehzîbu'l-esmâ ve'l-luğât*, Beyrut 1966, III/326; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut 1988, XIII/55; Asım Efendi, *Kâmûs Tercesmesi*, İstanbul (tsz.), I/82.

¹⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV/285; Yâkût, *Mu'cemu'l-buldân*, V/84.

¹⁸ İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer, *Târîhu'l-Medîneti'l-Münevver*, thk.: Fehim Muhammed Şeltût, Cidde 1973, s. 162-65.

¹⁹ el-Ahzâb, 33/13.

Kur'ân-ı Kerîm'de Medîne kelimesi ise tekil olarak on, çoğul olarak üç yerde, geçmekte olup, bunların dördünde Medîne şehri kastedilmiştir.²⁰ Dolayısıyla bu şehire Medîne sıfatı Allah tarafından verilmiştir.²¹

Bunun yanında Resûlullâh (s.a.v)'tan rivâyet edilen, “*Ben karyeleri yiyen karyeye hicretle emrolundum. Oraya Yesrib diyorlar. Burası Medîne'dir.*”²² hadîsinden, henüz oraya hicretten önce bizzat Resûlullâh (s.a.v) tarafından bu ismin verildiğini anlıyoruz. Ayrıca o'ndan rivâyet edilen birçok hadîste de Medîne ismi geçmektedir. Bu hadîslerden bir kaç şöyledir: “*Yılan yuvasına döndüğü gibi îmân da Medîne'ye dönecektir.*”²³; “*Allah'ım! Bize Mekke'yi sevdirdiğin gibi Medîne'yi de sevdİR, hattâ daha fazlasıyla.*”²⁴; “*Allah'ım! Bize Medîne'mizi, meyvelerimizi, müddümüzü, sa'ımızı bereket üzerine bereketle mübarek kıl! Allah'ım! İbrâhîm Senin kulun, peygamberin ve halîlidir. Ben de senin kulun ve peygamberinim. O sana Mekke için duâ etti. Ben de Medîne için, onun Mekke hakkında yaptığı duâyı bir misli ziyadesiyle aynen yapıyorum.*”²⁵ Ayrıca Hz. Peygamber'in Medîne'yi övdüğü rivâyet edilen pek çok hadîste de Medîne ismi geçmektedir.²⁶

Bunların yanı sıra Yesrib'e Resûlullâh (s.a.v)'a nisbetle *Medînetü'r-Resûl* [Medînetü'n-Nebî] ve *el-Medînetü'l-münevvere* [aydınlanmış şehir] gibi isimler de verilmiştir.²⁷

Hicretten sonra Yesrib, otorite ve adâletin beşiği olarak, ümmetin merkezi olmasına atfen *el-Medîne* [şehir] diye isimlendirilmiştir.²⁸

Resûlullâh (s.a.v)'ın, Medîne hakkında verdiği en önemli kararlardan biri de orayı harem ilân etmesidir. O, “*Ey Allah'ım! İbrâhîm Mekke'yi haram kıldığı gibi, ben de (Medîne'yi) iki dağla arasıyla haram kılıyorum. Allah'ım! (Medîne halkını) müdd ve sâ'larıyla mübârek kıl!*”²⁹ buyurmuştur.

Sözlükte, “yasaklanmış, korunmuş, dokunulmaz” mânâsına gelen *harem* kelimesi haram ile eş anlamlıdır. Terim olarak Mekke ve Medîne'nin, sınırları Hz. Peygamber tarafından çizilen çevresi için kul-

²⁰ et-Tevbe, 9/101, 120; el-Ahzâb, 33/60; el-Münâfikûn, 63/8.

²¹ Himyerî, *Ravzu'l-mi'târ fi haberi'l-aktâr*, s. 401.

²² Buhârî, Fezâilu'l-Medîne 2; Müslim, Hacc 488; Muvatta, Câmi' 4.

²³ Buhârî, Hacc 1876; Müslim, İmân 147.

²⁴ Buhârî, Menâkibu'l-Ensâr 3974.

²⁵ Müslim, Hacc 473; Muvatta, Câmi' 2; Tirmizî, Da'avât 55.

²⁶ Bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, İstanbul 1981, III/277; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, Beyrut 1989, XII/180; Sâlih b. Hamid er-Rufâf, *el-Ehâdisu'l-vâride fi fadli'l-Medîne*, Medine 1996, s. 327, 367.

²⁷ Bkz. Himyerî, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Abdullah, *Ravzu'l-mi'târ fi haberi'l-aktâr*, thk.: İhsân Abbâs, Beyrut 1980, s. 401; Bozkurt, M.-Küçükkaşı, M. Sabri, “Medîne”, *DİA*, XXVIII/305.

²⁸ Duri, Abdülaziz, “Hükümet Kurumlar”, *İslâm Şehri*, İstanbul: İz Yayıncılık 1997, s. 63.

²⁹ Buhârî, Fezâilu'l-Medîne 6; Müslim, Hacc 462.

lanılır. Bu bölgelere harem adının verilmesi, zararlılar dışındaki canlılarının öldürülmesi ve bitki örtüsüne zarar verilmesinin haram kılınmış olmasındandır.³⁰

B) İslâmî Şehir Prototipi: Medîne

İslâm tarihinde ilk şehirleşmenin, İslâm'ın asr-ı saâdete kadar uzandığını görüyoruz. Zira İslâm'da ilk şehirleşme hareketi, Hz. Muhammed (s.a.v) ve Mekkeli muhâcirlerin hicretinden sonra Medîne'de başlamıştır.

Hicretten önce idarî yapıya dair herhangi bir düzenlemenin bulunmadığı Medîne'de her kabile veya grup kendi içinde bağımsızdı ve kendi kurallarına göre yaşıyordu. Bununla birlikte şehrin iktisadî hayatına hâkim olan yahudiler zaman zaman idarî alana giren bazı hususlarda Araplar'ı kendilerine tâbi kılıyordu. Hz. Peygamber'in Yesrib'le ilgili yaptığı ilk düzenleme, kendisi hicret edinceye kadar buradaki müslümanlarla irtibatı sürdürmek üzere Evs ve Hazrec kabilesinden on iki nakib seçtiyesidir. Resûl-i Ekrem ve muhâcirlerin Medine'ye gelmesinin ardından meydana getirilen yeni siyasî-hukukî yapı içinde sosyal, askerî ve ekonomik teşkilâtlanma gerçekleştirildi ve Medine kurulan devletin başşehri oldu. Bu dönemden itibaren hisbe ve şurta teşkilâtları oluşmaya başladı. Hz. Peygamber Medîne dışına çıktığında yerine vekil bırakırdı.³¹

Hz. Muhammed (s.a.v), 610 yılında doğduğu, çocukluk ve gençlik yıllarını geçirdiği şehir olan Mekke'de peygamber olarak gönderilmiş, fakat onun, 13 yıl İslâm'ı tebliğ ettiği bu şehirde, İslâm'ı yayması ve bir medeniyet kurması imkânsız hale gelmişti. Zulüm ve baskı altında olan müslümanların Mekke'de herhangi bir hâkimiyetleri yoktu. İslâm'ın tebliği ve ilkelerinin hayata geçişi için yeni bir yer gerekiyordu. Bundan dolayı Hz. Muhammed (s.a.v) ve Mekkeli muhâcirler milâdî 622 yılında Mekke'den Medine'ye hicret ettiler.³²

Medine hicret esnasında tam anlamıyla şehirleşmemiş, tarıma dayalı bir ekonomik yapıya sahipti. Bundan dolayı kentleşme teşvik edilmiş ve şehrin İslamlaşması ile medenileşmesi arasında paralellik kurulmak istenmiştir. Bu bağlamda idare ve savunma, ekonomi ve pazar, dini hayat gibi medeni hayatın en önemli üç fonksiyonu sırasıyla düzenlendi; şehir planı Mescid-i Nebevî merkez olmak üzere geliştirildi ve bazı yapılar

³⁰ Ögüt, Sâlim, "Harem" *DİA*, XVI/127.

³¹ Bozkurt, N.-Küçüktaşçı, M.S., "Medine", *DİA*, 309.

³² Önkal, Hakkı, "Hicret", *DİA*, XVII/458-62.

korundu. Gerçekleştirilen yeni yerleşim düzenin de mahallelerin sayısı artarken bazı kenar semtler de şehrin bir parçası haline getirildi. Fetihlerle birlikte gelirlerin artması üzerine zamanla geniş ve güzel evler, konak tarzı yapılar inşa edilmeye başlandı.³³

Hz. Peygamber'in yerleşmesiyle birlikte Yesrib, yerleşim, nüfus, mimari, ekonomi, hukuk, düzen, yönetim, sosyal organizasyon, devlet yapılanması ve yeni dinin gereği gibi anlaşılıp yaşanması ile çağın ve bölgenin farklı, önemli yeni bir şehir modeli haline gelmiş, yeni bir medeniyetin oluşum ve şekillenmesine tanıklık etmiştir. Yesrib'in Medîne olmasıyla Medîne, "şehir ve medeniyet merkezi" anlamını güçlü bir biçimde kazanmıştır.³⁴

Hz. Muhammed (s.a.v) ve muhâcirlerin Medîne'ye gelişleri, mevcut nüfusu kısmen artırmış, bina ve yerleşim ihtiyacı ortaya çıkmıştı. Bu sorun, ensârın muhâcirleri evlerinde misafir etmesiyle aşıldı. Hz. Peygamber de, devesinin salıverilmesini istedi ve onun çıktığı yere en yakın evin sahibi Ebû Eyyûb el-Ensârî'ye misafir oldu.³⁵

İslâmî bir şehir prototipi olarak Medîne, öncelikle Kûfe, Basra, Bağdat, Şam, Belh, Buhârâ, Semerkand olmak üzere daha sonra kurulan Müslüman şehirlerinin kurucularına ve idarecilerine ilham vermiş ve örneklik oluşturmuştur.³⁶

İslam kültürü tamamen şehir kültürü idi. İnsanlar arasındaki münasebeti insanlar kendileri düzenliyorlardı. Bu şehir tabiatın kopuk değildi. Allah'ın yarattığı tabiatla insan elinin meydana getirdiği ürünün dengesinden oluşuyordu İslam şehri. İslam şehirleri tabiatı içine almakla beraber her ağaca, her çalı parçasına her çiçeğe bir değer kazandıracak şekilde insanın dünyayı nasıl güzelleştirdiğinin ürünlerini vermiştir.³⁷

C) Mescid-i Nebevî'nin Şehirleşmedeki Yeri

1) İslâm'da Mescid'in Anlamı ve Önemi

Mescid, "secde edilen yer" anlamına gelir. Namaz her yerde kılınabilir, özel bir yer tahsis etmek şart değildir. Hz. Peygamber (s.a.v.), "*Bütün yeryüzü benim için mescid kıldır*"³⁸ buyurmuştur. Bu da İslâm'da

³³ Bozkurt-Küçükaşçı, "Medine", *DİA*, XXVIII, 309.

³⁴ Şen, Recepçan, *İbn Haldun'da Şehir ve Medeniyet* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2012, s. 29.

³⁵ Müslim, *Fedâilü'l-Medîne*, hadis no: 1871.

³⁶ Michon, J.L., "Dini Kurumlar", *İslam Şehri*, İstanbul: İz Yayıncılık, İstanbul 1997, s. 16.

³⁷ Cansever, Turgut, *İslam'da Şehir ve Mimari*, İstanbul 2012, s. 222.

³⁸ Buhârî, *Teyemmüm* 1.

mescid'in, sadece namaz ikâmesi için olmadığını, bunun dışında hem dinî hem de kültürel bir merkez olarak çok önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

Mescid, Hz. Peygamber'in dinî tebliğ hayatında her zaman ilk sırada yer almıştır. O, hicret yolculuğu esnasında 14 gün kaldığı³⁹ Medîne yakınlarındaki Kubâ'da, daha önce hicret eden muhâcirler ile ensârın inşâ ettikleri mescidde namaz kıldırılmıştır.⁴⁰ Hz. Peygamber'in Kubâ'da bir mescid inşâ ettiği de rivâyet edilir.⁴¹

Hz. Peygamber Medîne'ye hicret etmeden önce, iki yetim olan Sehl ve Süheyl'e ait hurma kurutma harmanı, namazgâh hâline getirilmişti⁴² ve Esad b. Zurâre burada Medîneli Müslümanlara imâmlık yapıyordu.⁴³ Medîne'de Müslümanların sayısı artınca Hz. Peygamber, Mus'ab b. Umeyr'i oraya muallim olarak göndermiş, bundan sonra Medîne'de vakit namazlarını ve Cuma namazını o kıldırılmıştı.⁴⁴ Mus'âb, namazları etrafı çevrili ve üstü açık olan söz konusu hurma kurutma harmanında kıldırıyordu.⁴⁵

Hicretten sonra da Resûlullâh (s.a.v), iki yetim çocuğa ait olan bu arsayı mescid yapmak üzere sahiplerinden satın aldı.⁴⁶ Arsada hurma ve çarkad ağaçları vardı. Bazı müşriklere ait mezarlar bulunuyordu. Arsanın zemininde tümsekler ve çukurlar mevcuttu, bazı çukurlarda su toplanmıştı. Hz. Peygamber'in emriyle arsadaki ağaçlar kesildi, müşriklerin mezarları başka bir yere nakledildi. Tümsekler düzeltildi, çukurlar dolduruldu ve zemin tamamen inşaata elverişli hâle getirildi.⁴⁷ Bu alanın zemin düzenlenmesi yapıldıktan sonra yaklaşık 3 arşın derinliğindeki temeline ilk taşı Hz. Peygamber koydu. Rebülevvel ayında inşasına başlanan Mescid-i Nebevî, kendisi de ashâbla birlikte çalışan Resûl-i Ekrem başta olmak üzere özellikle Talk b. Ali, Ammâr b. Yâsir gibi sahâbilerin öncülüğünde Şevval ayında tamamlandı. Mescidin inşası, Resûlullâh'ın (s.a.v) güzel sözleri ve şiirlerle teşvik edilen ensâr ve muhâcirlerin kaynaşması için iyi bir fırsat olmuştu. İlk bina, taş temel üzerine tek sıra kerpiçten, bir adam

³⁹ İbn Sa'd, Muhammed, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, Beyrut 1985, I/235.

⁴⁰ Belâzürî, Ahmed b. Yahyâ, *Ensâbu'l-eşraf*, thk.: M. Hamîdullah, Kahire 1987, s. 264.

⁴¹ Buhârî, Salât 48; Müslim, Mesâcid 9; Nesâî, Mesâcid 12.

⁴² Buhârî, Menâkıb 45.

⁴³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, I/239.

⁴⁴ Semhûdî, *Vefâu'l-vefâ*, I/224.

⁴⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, I/239; Semhûdî, *Vefâu'l-vefâ*, I/326.

⁴⁶ Buhârî, Menâkıb 45.

⁴⁷ Buhârî, Salât 48; Müslim, Mesâcid 9; Nesâî, Mesâcid 12.

boyu kadar yükseklikteki çevre duvarı ile kuşatılarak üstü açık biçimde 60 x 70 zirâlık bir alana (1022 m²) yapıldı.⁴⁸

Bizzat Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından Medine'de yapılan ve *Mescid-i Nebî*, ihtiyaç anında çadırlar kurulabilen geniş bir avlu içinde basit bir bina idi. Bina, güneşle pişirilmiş tuğlalardan yapılmıştı ve hurma ağaçlarının gövdelerinden oluşan sütunlar üzerine kurulu çatı kısmı hurma dalları ve balçıkla kaplıydı.⁴⁹

Resûlullâh'ın (s.a.v) hayatında Medine'de Mescid-i Nebevî'nin dışında dokuz tane daha mescidin bulunması⁵⁰, İslâm şehrinde mescidin önemini ortaya koymaktadır.

2) Mescid-i Nebevî'nin Fonksiyonları

Hz. Peygamber (s.a.v) zamanında mescid, müslümanların her çeşit aktivitelerinin merkeziydi. Toplumsal bütün önemli meseleler burada hallediliyordu. İslâm toplumu kendisini savunmak için silaha sarılmak zorunda kaldığında, savunma önlemleri ve seferler mescidde plânlanıyordu. Yine, iletilmesi gereken önemli haberler olduğu zaman insanların mescide toplanmaları isteniyordu.⁵¹

Böylece mescid, müslümanların sadece ibâdetlerini ifâ ettikleri manevî merkezler değil, aynı zamanda siyaset, eğitim ve sosyal aktiviteler için de merkezdi. Mescid, aynı zamanda İslâm toplumu için kültürel bir merkezdir. Orada İslâm toplumu bütün bireysel ve toplumsal sorunlar konusunda eğitilir. Cuma hutbesi, bu gibi sorunlar hakkında haftalık düzenli bir ders niteliğindedir. Bundan başka Hz. Peygamber (s.a.v) döneminde müslüman topluma herhangi bir konuda bilgi vermek gerektiği zaman mescidde bir hutbe verilirdi.⁵²

a) İbâdet Mekânı

Mescid, her şeyden önce bir ibâdet yeridir. İslâm'da ibâdetin sadece namaz, zikir, duâ ve benzeri ibâdetlerin yegâne mekânı mesciddir. İslâm'da dinin direği kabul edilen namaz münferid olarak da kılınabilir. Fakat Resûlullâh (s.a.v), namazların cemâatle ve mescidde kılınmasına büyük önem vermiştir. O, bir gün mescide geldiğinde cemâati az görünce şöyle buyurmuştur: "Ben namazın cemâatle kılınmasına son derece önem

⁴⁸ Bozkurt, N.-Küçükşacı, M.S., "Mescid-i Nebevî", *DİA*/XXIX/281-290.

⁴⁹ Mevlana Muhammed Ali, *İslâm Dini*, s. 393-94.

⁵⁰ Kettâni, Abdulhayy, *et-Terâtibu'l-idâriyye*, Beyrut (ts.), I/77.

⁵¹ Mevlana Muhammed Ali, *İslâm Dini*, s. 390.

⁵² Mevlana Muhammed Ali, *İslâm Dini*, s. 388-89.

veriyorum ve çıkıp mescide geliyorum. Cemâate gelmeyen herkesi evinden alıp namaza getirmem mümkün değil. Ezanı duyup da cemâate gelmeyen evini başına yıkmak istiyorum.”⁵³ Yine Hz. Peygamber, cemâatle kılınan namazın sevâbının, münferid olarak kılınan namazın sevâbından yirmi yedi kat fazla olduğunu bildirmiştir.⁵⁴

Günde beş defa Allah'ın adının zikredildiği mescid, “Allah'ın evi” olarak nitelendirilir. Mescid, herkesin Allâh'ın huzurunda bir safta durarak, hiçbir ırk veya sınıf farkı gözetmeyerek ve hepsinin bir kişinin önderliğine tâbi olarak mükemmel eşitlik şartlarında ve gerçek bir kardeşlik rûhu içinde Müslümanların günde beş defa bir araya gelmelerine imkân sağlar. Böylece bütün farklılık ve ayrılıkları siler. Bütün mü'minlerin kardeş ve eşit oldukları ilkesi, günde beş defa mescidde uygulamaya konulur. Böylece namaz ve mescid, eşitlik ve kardeşliğin öğretildiği bir mekân olur.⁵⁵

b) Eğitim ve Kültür Merkezi

Hz. Peygamber'in İslâm'ı tebliğ ettiği ve onun ahkâmını öğrettiği en önemli merkez mesciddir. Onun sık sık mescide oturduğu ve cemâatle sohbet ettiği rivâyet edilmektedir.⁵⁶ O, Cuma ve bayram hutbelerinde Müslümanlara dini öğrettiği gibi, ayrıca gerektiği her zaman mescidde müslümanlara hitâb ederdi. Hattâ Hz. Peygamber'in bazen sabahtan akşama kadar Müslümanlara İslâm'ı öğrettiği rivâyet edilmektedir.⁵⁷ Hz. Peygamber'in Mescid-i Nebevî'deki derslerine *meclisü'l-'ilm* ve bu meclislerde Hz. Peygamber'in etrafında iç içe daire şeklinde oturan dinleyici grubuna ise *halka* denilmiştir.⁵⁸

Hz. Peygamber'in, bir gün mescide girdiğinde cemâatin bir kısmının duâ ve zikirle, diğer bir kısmının ilimle uğraştıklarını görüp, “*Ben muallim olarak gönderildim*” diyerek ilimle meşgul olanların yanına oturmuştur.⁵⁹ Bu, Hz. Peygamber'in mescidi bir eğitim ve kültür merkezi olarak da gördüğüne delâlet etmektedir.

Hz. Peygamber'in (s.a.v) mescidindeki bu kitle eğitimine ek olarak, eğitim almak isteyen kimselerin eğitimi için de düzenlemeler bulunuyor-

⁵³ Münzirî, Zekiyuddin, *et-Terğîb ve't-terhîb*, Mısır 1954, I/274.

⁵⁴ Buhârî, Ezân 30; Müslim, Mesâcid 249.

⁵⁵ Mevlana Muhammed Ali, *İslâm Dini*, çev.: Ömer Aydın, İstanbul: İşaret Yayınları 2007, s. 387-88.

⁵⁶ Heysemî, Nureddin Ali b. Ebi Bekr, *Mecme'u'z-zevâid*, Beyrut 1967, X/14.

⁵⁷ Hâkim, Ebû Ali, *el-Müstedrek*, Beyrut (ts.), IV/487.

⁵⁸ Buhârî, 'İlm 8.

⁵⁹ İbn Mâce, Mukaddime 17.

du. Uzak bölgelere gidip ders vermek üzere tebliğci olarak eğitilmesi gereken insanlar, sadece mescidde eğitim almıyorlar, aynı zamanda mescidin bitişiğindeki *suffa* denilen bir mekânda da misafir olarak kalıyorlardı. *Suffa*, çatısı kapalı, yanları açık olarak mescidin kuzey kısmına yerleştirilmişti. Bu yüzden öğrencilere *ehl-i suffa* veya *ashâb-ı suffa* [*suffa sâkinleri*] deniyordu. Sadece evsiz insanların oraya yerleştirildiklerini düşünmek bir hatadır. Çünkü bunlar arasında Sa'd b. Ebî Vakkâs gibi kişilerin yaşadığı, orada kesinlikle fakir muhacirlerin bulunmadığı zikredilir. Burada Kur'ân-ı Kerîm ve İslâm dîni hakkında bilgi edinmek isteyenler ikamet ediyordu. Bunların sayılarının zaman zaman dört yüze ulaştığı söylenir. Ülkedeki insanları eğitmek için onlu veya on birli gruplar halinde, hatta bir defasında yetmişli bir grup olarak gönderilen dîn görevlileri bunların dışındaydı.⁶⁰

c) Sosyal Merkez

Mescid-i Nebevî'nin fonksiyonlarından biri de misâfirhâne olarak kullanılmasıdır. Hz. Peygamber Medîne'ye hicret ettikten sonra şehre gidip gelenlerin sayısında artış olmuştur. Birçok Müslüman buraya hicret edip yerleşiyor, bazıları da gelip biraz kaldıktan sonra memleketlerine geri dönüyorlardı. Bunların içinde İslâm'ı öğrenmek isteyenler, merak edenler ve resmî heyetler vardı. Resmî heyetler için ayrıca bir misafirhâne mevcuttu. Diğerleri ise mescidde, *Suffa*'da veya tanıdıklarının yanında misafir ediliyorlardı.⁶¹

Hz. Peygamber (s.a.v), gelen yabancı heyetleri mescidde kabul ediyordu. Sahâbe onlara Resûlullâh'ın huzuruna nasıl çıkacaklarını öğretiyor, el-etek öpmemeleri, secde etmemeleri gerektiğini tembihliyordu. Sonra Hz. Peygamber gelen elçileri Üstüvânetü'l-vüfûd denilen belli bir sütunun dibinde kabul ediyordu.⁶²

Mescid-i Nebevî bir hastane olarak da fonksiyon icrâ etmiştir. Uhud savaşı'nda yaralanan Müslümanların tedâvileri mescide kurulan bir çadırda yapılmıştı.⁶³ Yine Sa'd b. Mu'âz, Hendek savaşı'nda Kureyşliler tarafından atılan bir okla ölümcül bir yara aldığı zaman onun için mescidin avlusunda bir çadır kurulmuştu ki o, bu çadırda ölmüştür.⁶⁴

⁶⁰ Mevlana Muhammed Ali, *İslâm Dini*, s. 389.

⁶¹ Bkz. Ağırman, Mustafa, *Hz. Muhammed (s.a.v) Devrinde Mescid ve Fonksiyonları*, İstanbul: Ravza Yayınları 1997, s. 153-55.

⁶² Hamîdullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, çev.: Salih Tuğ, İstanbul 1980, II/1086.

⁶³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, VIII/291; Kettânî, *et-Terâtib*, II/113.

⁶⁴ Buhârî, *Salât* 77; Müslim, *Cihâd* 67.

Bunların dışında mescid, çok farklı amaçlar için kullanılırdı. Hukukî meseleler de mescidde karara bağlanıyordu.⁶⁵ Ashâbın hukukî konuları mescidlerde müzâkere ettikleri rivâyet edilir.⁶⁶ Medîne İslâm devletinin gelirleri mescidde bir depoda muhafaza edilirdi.⁶⁷ Hz. Peygamber döneminde mescid, ordu karargâhı olarak da fonksiyon icrâ etmiştir.⁶⁸ Yine mescid, özellikle savaş esirleri için hâpishane görevi icrâ etmiştir.⁶⁹ Mescid, nikâh salonu vazifesi de görmüştür. Zira Peygamberimiz, nikâhın mescidde ilân edilmesini istemiştir.⁷⁰

d) Mescidin Temizliği ve Saygınlığı

Mescid-i Nebevî'nin, namaz dışında pek çok amaç için kullanılması, onun kutsal karakterinden asla bir şey eksiltmez. Mescid, her şeyden önce Allah'a ibâdet yeridir ve bunun için kullanılmalıdır. İslâm toplumunu ilgilendiren yukarıda zikrettiğimiz önemli meseleler hariç, mescidde hiçbir lüzumsuz ve çirkin davranışa, mescidin pis ve kirli tutulmasına müsaade edilmez.⁷¹

Herhangi bir iş veya ticaret meselesini câmiye taşımak açık bir şekilde yasaklanmıştır.⁷² Hz. Peygamber, bir kişinin mescide girip kayıp devesini sormasını hoş görmeyerek mescidlerin ibâdet yeri olduğunu îmâ etmiş ve yapılış maksatlarına uygun olarak kullanılmalarını istemiştir.⁷³ Allah'ın evine saygı gösterilmesi gerektiği için yüksek sesle konuşmak⁷⁴ ve yere tükürmek yasaklanmıştır.⁷⁵

D) İslâm Şehrinin Manevî Dinamikleri

Her din ve kültürün bulunduğu yere damgasını vurması ve oraya rengini vermesi kaçınılmazdır. İslâm da imân ve ahlâk esaslarıyla topluma damgasını vurmuş, İslâmî bir şehrin oluşmasında bu esaslar çok önemli fonksiyonlar icrâ etmiştir. İslâm'da ibâdet, muâmelât, ukubât ve ahlâk, kısacası amel-i sâlih hep imân temellidir. Bu yüzden İslâm dininin temelini oluşturan imân olgusu, daima bir medeniyet faktörü olarak işlev gör-

⁶⁵ Bkz. Kettâni, *et-Terâtib*, I/270; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, II/988.

⁶⁶ Dârimî, Mukaddime 51.

⁶⁷ Ağırman, *Hz. Muhammed (s.a.v) Devrinde Mescid ve Fonksiyonları*, s. 168-71.

⁶⁸ Bkz. Hattâb, Mahmut Şit, *Peygamber Ordusunun Tarihi*, çev.: İ. Süreyya Sırma, İstanbul: Pınar Yayınları 1983, s. 19-20.

⁶⁹ Ebû Dâvûd, Akdiyye 29; Tirmizî, Diyât 21.

⁷⁰ Tirmizî, Nikâh 6.

⁷¹ Meviana Muhammed Ali, *İslâm Dini*, s. 391.

⁷² Bkz. Ebû Dâvûd, Salât 214, Tirmizî, Büyü' 75; Nesâî, Mesâcid 22; İbn Mâce, Mesâcid 5.

⁷³ İbn Mâce, Mesâcid 11.

⁷⁴ Buhârî, Mesâcid 83.

⁷⁵ Buhârî, Mesâcid 37.

müştür.⁷⁶ Bu bağlamda Hz. Peygamber'in uygulamalarında İslâmî bir şehrin manevî dinamikleri olarak "imân kardeşliği" ve "komşuluk hakları" ön plâna çıkmaktadır ki bu iki husus modern toplumlar tarafından ihmâl edilmektedir.

1) İmân Kardeşliği

İslâm'a göre mü'minler kardeşlerdir. Kur'ân-ı Kerim, mü'minleri kardeş ilân etmiştir: "Mü'minler ancak kardeşlerdir."⁷⁷; "O [Allah], kalplerinizin arasını uzlaştırıp-ınsındırdı ve siz O'nun nimetiyle kardeşler oldunuz."⁷⁸

Hz. Peygamber'in hayatında bu imân kardeşliğinin en üst seviyede uygulandığını görüyoruz. Muhâcirler Medîne'ye hicret ettiklerinde ellerinde hiçbir şeyleri yoktu. Ensârın ise arazileri ve hurma bahçeleri vardı. Bazı muhâcirler Mekke'de zengin olmalarına rağmen, hicret ederken mal ve servetlerini getirmelerine Kureyş müsaade etmemişti. Ensâr, muhâcirlerle bütün varlıklarını paylaşmışlardı.

Resûlullâh (s.a.v), Medîne'de Ensâr ile Muhâcirleri ikiye ikiye kardeş olarak ilân etmiştir. Enes (r.a), "Peygamber (s.a.v), Medîne'de benim evimde, Kureyş ile Ensâr arasında kardeşlik akdi yaptı."⁷⁹ demiştir.

İmân kardeşliği ile ilgili olarak Resûlullâh (s.a.v)'tan rivâyet edilen şu hadisler, sağlıklı bir şehir ve toplum oluşturmak için konunun önemini ortaya koymaktadır:

"Birbirinizle ilginizi kesmeyin, sırt dönmeyin, kin tutmayın ve haset etmeyin. Ey Allah'ın kulları! Kardeş olun. Bir Müslüman'ın din kardeşini üç günden fazla terk edip küs durması helâl değildir. Müslüman Müslüman'ın kardeşidir; ona haksızlık etmez, onu haksızlığa da bırakmaz. Kim kardeşinin bir ihtiyacını karşılarsa Allah da onun ihtiyacını karşılar. Kim kardeşini bir üzüntü veya sıkıntıdan kurtarırsa, Allah da onu kıyamet günü üzüntü ve sıkıntıdan kurtarır. Kim bir Mü'min kardeşinin hatasını görmeyip, örterse Allah da onun hatasını görmeyip, örter."⁸⁰

"Birbirinizle hasetleşmeyin. Almayacağınız bir malın fiyatını müşteri kızdırtmak için artırmayın. Birbirinize kin ve nefret beslemeyin. Birbirinize darlıp yüz çevirmeyin. Birinizin satışı üzerine başka biriniz satışı

⁷⁶ İmâdüddin Halil, *İslâm Medeniyetine Giriş*, çev.: Adem Yerinde, İstanbul: Mana Yayınları, 2010, s. 43.

⁷⁷ Hucurât, 49/10.

⁷⁸ Âl-i İmrân, 3/103.

⁷⁹ Buhârî, Kefâle 2; Müslim, Fedâilü's-Sahâbe 50.

⁸⁰ Buhârî, Mezâlim 3; Müslim, Birr 58; Ebû Dâvûd, Edeb 38, 46, 60; Tirmizî, Hudûd 3; Birr 19; İbn Mâce, Mukaddime 17.

yapmasın. Ey Allah'ın kulları! Kardeş olun. Müslüman, müslümanın kardeşidir. Ona zulüm ve haksızlık yapmaz, yardımı kesmez ve onu hakir görmez. –Hz. Peygamber, üç defa göğsüne işaret ederek, “Takva buradadır.” buyurdular.– Müslüman kardeşini hor ve hakir görmesi, bir kimseye şer olarak yeter. Her müslümanın kanı, malı, ırzı başka müslümana haramdır.”⁸¹

2) Komşuluk Hakları

İslâm, komşu haklarına riayet etmeyi ve onlara güzel muâmelede bulunmayı emretmiştir. Allah Teâlâ Kur’ân’da, “*Yalnız Allah’a ibadet edip O’na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anneye, babaya, akrabalara, yetimlere, fakirlere, yakın komşulara, uzak komşulara, yol arkadaşlarına, garip ve yolculara, ellerinizin altındakilere (köle, cariye, hizmetçi ve işçilere) de güzel muamele edin. Allah, kendini beğenen ve övünüp duranları sevmeyiz.*”⁸² buyurmuştur.

Resûlullâh (s.a.v) da, “*Cebrâil (a.s) durmadan bana komşuya iyilik etmeyi tavsiye ederdi. Bu sıkı tavsiyeden, komşuyu komşuya mirasçı kılacağını zannettim.*”⁸³ buyurmuştur.

Hz. Peygamber (s.a.v)’in bazı hadislerinde, imân ile komşuluk arasında yakın ilişki kurulduğunu görüyoruz: “*Allah’a ve âhiret gününe imân eden komşusuna iyilik etsin.*”⁸⁴, “*Komşusu, kötülüklerinden emin olmayan kişi imân etmiş olmaz*”⁸⁵, “*Allah’a ve âhiret gününe iman eden komşusuna eziyet etmesin.*”⁸⁶

Hz. Peygamber (s.a.v), komşusunun, kendisinde ne gibi hakları bulunduğunu soran bir sahâbîye şöyle cevap vermiştir: “*Hastalanırsa ziyaretine gidersin, vefat ederse cenazesini kaldırırsın. Senden borç isterse borç verirsin. Darda kalırsa yardım edersin. Başına bir felâket gelirse teselli edersin. Evinin damını onunkinden yüksek tutma ki, onun rüzgârını kesmeyesin. Ya senin ne pişirdiğini bilmesin ya da pişirdiğinden ona da ver.*”⁸⁷

Özellikle günümüzde şehirlerdeki komşuluk ilişkilerini düşündüğümüzde, İslâm’ın bu ilkesinin şehirlilik/medenîlik bağlamındaki önemi bir kez daha ortaya çıkmış olur. Bu da bize İslâm şehrinin temelinde başta imân olmak üzere manevî ilkelerin yer aldığını göstermektedir. Çağdaş

⁸¹ Buhârî, Nikâh 45, Edeb 57-58, 62; Müslim, Birr 30-32; Ebû Dâvûd, Edeb 47; Tirmizî, Birr 24; İbn Mâce, Duâ 5.

⁸² Nisâ, 4/36.

⁸³ Buhârî, Edeb 28; Müslim, Birr ve Sıla 140.

⁸⁴ Buhârî, Edeb 31; Müslim, İmân, 74, 76, 77; İbn Mâce, Edeb 4; Dârimî, Et’ime 11.

⁸⁵ Buhârî, Edeb 29; Müslim, İmân 73; Tirmizî, Kıyâme 60.

⁸⁶ Müslim, İmân, 73, 75.

⁸⁷ Kandehlevî, M. Yusuf, *Hayâtü’-s-sahâbe*, III/1068.

şehirçiliğin muhtaç olduğu şey, mimari ve teknolojiden ziyade Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından uygulanan bu ilkelerin şehirlerde hayata geçirilmesidir.

II. Yerleşim ve Çevre

A) Korular ve Boş Alanlar

Resûl-i Ekrem'in Medine'ye hicretinden sonra yaptığı ilk iş bir mescid inşa etmek olmuştur. Mescidin etrafı boş bırakılmış, insanların buraya yerleşmesine izin verilmemişti. Allah Resûlü, uzaktan mescide gidip gelme konusunda zorluk çekenlerin, daha çok sevap kazanacaklarını, bu çektikleri meşakkatin kendileri için her bir adım karşılığında günahlarının silinmesine ve sevap yazılmasına vesile olacağını bildirmiştir. Bu konuda şöyle söylemiştir: *"Şüphesiz namazdan en çok sevap kazanacak insanlar, uzak mesafelerden câmiye yürüyerek gelenlerdir. Namazı imamlarla birlikte kılmak için bekleyen kimsenin sevabı, namazı tek başına kılp sonra uyuyan kimseden daha büyüktür."*⁸⁸, *"Karanlık gecelerde mescidlere yürüyerek giden kimselere, kıyamet gününde tam bir nura kavuşacaklarını müjdeleyiniz."*⁸⁹

Benî Selîme Ensâr kabilelerinden biri olup, yerleşim alanları mescide bir mil uzaklıktaydı.⁹⁰ Benî Selîme, Medineli müslüman kabilelerden biridir. Bu isimle bilinen tek Arap kabilesidir. Müslim'in bir rivayetinden öğrendiğimize göre Câbir b. Abdullah da bu kabileye mensuptur.⁹¹ Bu insanlar, beş vakit namazı daha kolay yoldan cemaatle kılabilmek ve Hz. Peygamber'e daha yakın olabilmek gayesiyle, Mescid-i Nebevî'nin etrafındaki boş arsalarla gelip ev yapmak ve oraya yerleşmek istiyorlardı. Hz. Peygamber bu isteği hoş karşılamadı ve Benî Selîme mensuplarını çağırarak bu yöndeki düşüncesini kendilerine açıkladı, yerlerinde kalmalarını istedi. Namaz kılmak için mescide gidip gelmedeki kazanacakları sevabın daha çok olacağını onlara haber verdi. Onlar da buna razı olup yurtlarında kaldılar.⁹² Çünkü Benî Selîme'nin yaşadıkları bölge Medine'nin kenar semti olup adeta bekçiliği durumunda idi. Orayı boşalttıkları takdirde o semtin ve Medine'nin güvenliği tehlikeye düşecekti. Dolayısıyla Allah Resûlü buna rıza göstermedi.⁹³

⁸⁸ Buhârî, Ezân 31; Müslim, Mesâcid 277.

⁸⁹ Ebû Dâvud, Salât 50; Tirmizî, Salât 166; İbn Mâce el-Kazvinî, *es-Sünen*, İstanbul 1981, Mesâcid 15.

⁹⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bâri*, Kahire 1986, II/164.

⁹¹ Müslim, Mesâcid 279; krş. Nevevî, Muhyiddin, *Riyâzu's-Sâlihîn, Tercüme ve Şerhi*, Heyet, İstanbul 2001, I/481.

⁹² Buhârî, Ezân 33; Müslim, Mesâcid 280; Tirmizî, Tefsîru's-Sûre 36.

⁹³ İbn Hacer, *Fethu'l-Bari*, II,164.

Sahih-i Buhârî'de yer alan bir rivayette Muaz b. Cebel'in Mescid-i Nebevî'de Allah Resûlü ile birlikte namaz kıldıktan sonra kendi kavmi Benî Selîme yurduna giderek onlara namaz kıldırıldığı bildirilmektedir. Hatta bir defasında bu mescidin cemaatinden biri Resûlullah'a gelerek onun kulağına bir şeyler fısıldamış Allah Resûlü de Muâz b. Cebel'e "*Sen fettan mısın, sen fettan/fitne çıkaran mısın?*" şeklinde Muâz'a çıkmıştır.⁹⁴ Muâz b. Cebel'in bu imamlık yaptığı mescid, Selîme oğullarının mahallesinde bulunan mesciddir.⁹⁵ Mescid-i Nebevî'ye uzak oldukları için, Allah Resûlü'nün onlara kendi semtlerinde bir mescid bina ettirdiği anlaşılmaktadır.

Allah Resûlü, Medine'ye yerleştikten sonra tıpkı Mekke'nin olduğu gibi Medine'nin de harem sınırları içerisinde olduğunu ilan etmiş ve uygulamaya koymuştur. Hz. Peygamber, Mekke ve Medine'nin koruma alanlarını şu sözleriyle yasalaştırmıştır: "*Ya Rabbi! Hz. İbrahim Mekke'yi haram kıldığı gibi, ben de Medine'yi haram kıldım. Onun iki kayalığı arası harem bölgesidir. Ağaçları kesilmez, hayvanları avlanmaz, otu yolunmaz, ağaçlarının yaprakları koparılmaz.*"⁹⁶ Hz. Peygamber, Medine'nin merkezinden itibaren her tarafından 12 mil (yaklaşık 20 km) mesafelik bir sahayı harem ilan etmiştir.⁹⁷ Diğer yandan o sadece Mekke ve Medine'nin harem sınırlarını belirlemekle kalmamış, Tâif için de onların isteği üzere belli bölgelerini ve vadilerini harem olarak belirlemiştir.⁹⁸

Hz. Peygamber (s.a.v), Müslümanların atları için Medine'ye 20 fersah mesafede Akik vadisinde bir mile bir berid ebatlarında yüzölçüme sahip bir alanı koruluk yapmıştı. Burası o civarda yeşilliği en bol olan vadidir. Ağaçlık olup bitkilerin çokluğu yüzünden içinde süvari kimse kaybolur denilmektedir. Bakî ya da Nakî denilen bu yer için Cennetü'l-Bakî ile karışmaması için Bakî kelimesi izafet yapılmadan kullanıldığında burası kastedilir. Muhaddislerin bazıları bu kelimeyi Nakî şeklinde zikrederler ki, "su biriken yer" demek olup bundan dolayı bu isimle anılmıştır.⁹⁹

⁹⁴ Buhârî, Ezân 60.

⁹⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, II, 227.

⁹⁶ Buhârî, Cihad 71; Müslim, Hacc 458; Ebû Dâvud es-Sicistânî, *es-Sünen*, İstanbul 1981, Menâsik 96.

⁹⁷ Müslim, Hacc 456; Ebû Davud, Menâsik 95-96.

⁹⁸ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I/331-32.

⁹⁹ Kadı İyâz, *Meşarîku'l-envâr alâ sihâhi'l-âsâr*, Kahire 1333, I/115. Aynî, Nakî'nin Medine'ye yirmi mil mesafede olduğunu da söylediğini ve yüzölçümünün bir beride bir berid olduğunu kaydeder (Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kâri*, Kahire 1972, X/220).

B) Mezarlıklar

Hz. Peygamber, kabirlere yaş dal dikmiş, onlar yaş kaldığı müddetçe oradakilerin azapları varsa hafifleyeceğini belirtmiştir. Allah Resulü kabir üzerine oturulmasını da yasaklayarak mezarların düzgün olmasını bir anlamda sağlamak yolunda tedbirler almıştır. Bu konuda, “Sizden biriniz bir kor üzerine oturup elbisesini ateşin yakması ve ateşin vücuduna işle-mesi, bir kabrin üzerine oturmasından daha hayırlıdır” demiştir.¹⁰⁰ Resulullah, kabirler üzerine bina yapımını da yasaklamıştır.¹⁰¹

Allah Resûlü'nün övdüğü ve ziyaret ettiği mezarlıklardan Medine'de Bakî mezarlığı, Mekke'de ise Cennetü'l-Muallâ mezarlığı bilinmektedir. Medine'de, Mescidin doğu tarafında bulunan Bakî Mezarlığı geniş bir alanı kapsamaktadır. Cennetü'l-Bakî olarak adlandırılan bu mezarda bugün pek çok sahâbî medfun bulunmaktadır. Medine'de o devir Benî Seleme Mezarlığı gibi başka mezarlıklardan da bahsedilmektedir.¹⁰² Cennetü'l-Muallâ ise, Mekke'de yer almaktadır. Bu da büyük bir alanı kapsamaktadır. Hz. Hatice başta olmak üzere Mekke'de vefat eden Müslümanların ve Hz. Peygamberin akrabalarının da medfun olduğu mezarlıktır.

C) Sular ve Kuyular

Medine'de halkın sularını temin ettiği büyük kuyular bulunmaktaydı. Özellikle Yahudiler bunları işletiyor ve yüksek fiyatlarla satıyorlardı. Hicretten sonra buraya gelen muhacirlerin bir çoğunun bu suları parayla almaya güçleri yetmiyordu. Hz. Osman, Rûme kuyusunu 35 bin dirheme satın aldı ve müslümanlara vakfetti.¹⁰³ Yeraltından su çıkarmasını bilen sahabiler vardı. Mâlik b. Nadr'in kuyusundan Allah Resulü'ne tatlı su getirilirdi.¹⁰⁴ Medine'de Gars Kuyusu ve Sukyâ Kuyuları da vardı. Aris Kuyusu Kuba yakınlarındaydı. Casum'daki Ebu'l- Heysem b. Teyyihan Kuyusu'ndan da Resulullah'a su getirirlerdi.¹⁰⁵ O devirde suları tulumlara koyarlar hurma dallarına asarak soğuturlardı.¹⁰⁶

¹⁰⁰ Müslim, Cenâiz 96; Ebû Davud , Cenâiz 73.

¹⁰¹ Müslim, Cenâiz 94.

¹⁰² Bkz. Rufâi, *el-Ehâdisu'l-vâride fî fadli'l-Medine*, s. 615.

¹⁰³ İbn Hacer, *el-İsâbe fî temyizi's-sahâbe*, Kahire 1328, II/540; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, Kahire 1393, II/239.

¹⁰⁴ İbn Sad, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, I/504; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, I/95, V/415-416.

¹⁰⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, I/504.

¹⁰⁶ Müslim, Zühd 18.

Ebû Eyyûb, Resulullah kendi yanında misafir iken onun için Enes'in babası Mâlik b. Nadr'ın kuyusundan tatlı su getirtirdi. Sukyâ Kuyusu Medine'ye iki günlük mesafede idi. Yani 60 km. civarındaydı.¹⁰⁷

Resûlullah (a.s.), durgun suları idrar ve benzeri pisliklerle kirletmenin doğru olmadığı konusunda insanları uyarmıştır. Câbir (r.a.)'den rivayet edildiğine göre, Resûlullah (a.s.), durgun sulara idrar yapmayı insanların gölgelendikleri yerlere abdest bozulmasını yasaklamış,¹⁰⁸ hayvan ağullarının kuyulardan belli mesafede uzak tutulmasını istemiştir.¹⁰⁹

D) Çarşı-Pazar

Medine'de o dönem için bir şehirde olabilecek pek çok meslek grubunu ve bunların iş yerlerini görmek mümkündür. Bizim tespit edebildiğimiz bazı meslek ve iş çeşitleri şunlardır: Manifatura, Hz. Osman'ın kumaş ticaretinden çok para kazandığı bilinmektedir. İtriyat, mesalâ, güzel koku satan kadınlar vardı; Esmâ bint Muhâribe Medine'de güzel koku satıyordu, Havle bint Tuvet ve Sâib b. Akra'nın annesi Müleyke'nin de koku sattığı kaydedilir.¹¹⁰ Bunlardan başka sarraf, anber ve civa ticareti yapanlar, mızrak satıcısı, yiyecek satıcısı (buğday vs.) olduğu bilinmektedir. Resulullah zamanında gece asâyiş ve emniyeti sağlamak amacıyla bekçi görevlendirildiği de zikredilmektedir.

Tıbbî ilaçlar, mesalâ, akâkir satışı yapılmaktaydı. Kezâ pazarlarda o güne mahsus şeker satışı, su satışı, ziraat ve ağaç dikimi için fideler, hurma satışı yapılmaktaydı. Medine'de kadın ayakkabı satıcı ve tamircisinden de bahsedilmektedir. Tâif derisi satımı, oduncular, dokumacılık ve terzilik yapanlar, marangoz olup çeşitli ahşap işçiliği hatta çocuk beşiği yapanlardan, ahşap kapı ve bardak yapanlardan söz edilmektedir.

Kuyumcu ve nakkaşlar, altından burun dahi yapanlar, kalkan ve miğfer yapanlar, ayrıca ressamalar bulunmaktaydı. Musavvirlik de gelişmişti, daha çok oyma işlerinde kullanıyordu. Canlı sûretleri yapılmıyordu. Evlerin ve mescidlerin aydınlatılmasında kullanılan iç yağından kandil ve mum gibi aydınlatma araçları yapılıyordu. Demircilik ilerlemişti. İnşaat ustaları bulunuyordu. Talk b. Ali es-Suhaymî şöyle anlatıyor: Hz Peygamber'e geldim, mescidini yapıyor ve müslümanlar da onunla birlikte mescidin yapımında çalışıyorlardı. Ben çamur yapma ve karıştırması işinde ustaydım. Küreği alıp çamuru karıştırmaya koyuldum.

¹⁰⁷ Ebû Dâvud. Eşribe 22.

¹⁰⁸ Müslim, Taharet 94; Tirmizî, Taharet 51.

¹⁰⁹ İbn Mâce, *Ruhûn* 22.

¹¹⁰ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV/411.

Resulullah, bana bakıyordu, şöyle buyurdu: “Şu Hanifli çamur ustasıdır. Ona çamuru yaklaştırm, çünkü o, bu işi en iyi bilendir.”¹¹¹

Bunlardan başka Medine’de şu işleri yapan meslek sahipleri de bulunmaktaydı: Hacamatçı, berber (örneğin, kadınların saçlarını yapan Ümmü Süleyman bint Milhân’dı), kasap, fırıncı, kebabçı, ebe hanımlar ve emziren süt anneler,¹¹² taş yontucusu, kabir kazıcıları, tabut yapımı, buhurcu, temizlikçi, mescidi temizleyen görevliler, anaze (harbe), mızrak ve kılıç yapanların varlığı bilinmektedir. Tulumlarla Mekke’den Medine’ye zenzem sularının getirilmesi, ağaçlardan, topraklardan ve kabaktan, hurma ağaçlarından kapı ve kadeh yapılması, cam kadeh kullanılması, yay, eğer, kırba, çanak vs. yapımı vardı.

Yazı yazmak için deri, kamyş kalem, mürekkep yapımı o günün işleri arasındaydı. Ayrıca o gün için aydınlatmak amacıyla kandil yapmak ve yakmak önemli bir işti. Hz. Aişe şöyle anlatıyor. Ben Nebi’nin önünde ayaklarımı O’nun kıblesine gelecek şekilde uyurdum. Secde ettiğinde bana eliyle dokunur ben de ayaklarımı çekerdim. Kıyama kalktığında da uzatırdım. O sıralarda evlerde kandiller yoktu.¹¹³ Her ne kadar her evde kandiller yoktu denilse de bunun çok yaygın olmadığı veya belli saatten sonra iktisat ve tedbir amaçlı söndürüldüğü anlaşılmaktadır.

Hz. Peygamber Medine’de pazar yerini kendisi belirlemiştir. Taberânî, Hasan b. Ali b. Hasan b. Ebi’l-Hasan tarikiyle şu rivayette bulunur: Bir adam Resûlullah’a gelerek “Ben pazar için bir yer buldum, ona bakmaz mısın? Dedi. Resûlullah “evet” buyurdu ve onunla birlikte kalkıp pazar yerine geldi, orayı görünce hoşuna gitti ve ayağıyla yere vurarak şöyle buyurdu: “*Bu pazarınız ne güzeldir! Burada bir eksiltme (pazarın yerinde veya tartı vs.’de) yapılmasın ve vergi (haraç) konulmasın.*”¹¹⁴ İbn Mâce bu olayı şu şekilde aktarmaktadır: “Resûlullah (s.a.v.) Nebî pazarına gidip oraya baktı ve “*bu sizin için pazar olmaz*” dedi; sonra bu pazara döndü, orada dolaştı ve “*bu sizin pazarınızdır, burada bir eksiltme yapılmasın ve vergi konulmasın*” buyurdu.”¹¹⁵

¹¹¹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, II/232; Ali el-Muttakî el-Hindî, *Kenzu’l-Ummâl*, Haydarabad,1314, II/108; İbn Sa’d, *Tabakât*, V/552.

¹¹² Hz. Peygamber’in oğlu İbrahim’in ebesi. Hz. Peygamber’in azatlısı ve Ebû Rafi’nin hanımı Selma idi. Ebû Rafi, İbrahim’i Resulullah’a müjdeledi o da kendisine bir köle bağışladı. O, Hz. Peygamber’in kızı Fâtıma’nın çocuklarının da ebesiydi. Hz. Fâtıma’nın cenazesini de kocası Hz. Ali ve Esmâ bint Ümeys ile birlikte o yıkamıştı. (İbn Abdilberr, *el-İstiâb fi mâ’rifeti’l-ashâb* (el-İsâbe’nin kenarında), IV/328; İbnü’l-Esir, *Üsdü’l-ğâbe*, VII/147).

¹¹³ Buhârî, Salât 22.

¹¹⁴ Heysemî, *Mecmeu’z-zevâid* IV/76.

¹¹⁵ İbn Mâce, Ticârât 40.

E) Yollar ve Sokaklar

Resûlullah (s.a.v), “*lânet getirecek iki şeyden sakının*” buyurdu. Sahâbe,” lânet getirecek iki şey nedir? diye sordular. Peygamber Efendimiz: “*İnsanların gelip geçtikleri yollara ve gölgelendikleri yerlere abdest bozmaktır*” buyurdu.¹¹⁶ Allah Resûlü temizliği sağlamak amacıyla pislik yiyen develere binilmesini dahi yasaklamıştır.¹¹⁷ Yollarda insanlara ezâ veren şeylerin kaldırılmasının sadaka olduğunu bildirmiş, gelip geçenlere rahatsızlık vermeleri sebebiyle yollara oturanları ikaz etmiştir.

F) Hayvanlar

Hız. Peygamber'in, hayvanları birbiriyle dövüştürmek, hadım etmek, faydasız ve sebepsiz yere, keyfi bir şekilde öldürmek şeklinde onlara kötü muameleyi yasaklayan pek çok hadîs-i şerifi vardır.¹¹⁸ Resûlullâh (s.a.v), hayvanlara yumuşak davranmayı emretmiştir: “Hayvana yumuşak davran! Çünkü yumuşaklık nerede bulunursa orayı güzelleştirir. Yumuşaklığın bulunmadığı her davranış çirkindir.”¹¹⁹ Yine bir hadîste şöyle buyurmuştur: “Kim bir serçeyi boş yere sırf eğlence olsun diye öldürürse, kıyâmet günü o serçe feryâd ederek Allâh’a şöyle seslenir: “Ey Rabbim! Falan kişi beni gereksiz yere öldürdü, herhangi bir fayda için öldürmedi.”¹²⁰

G) Binâlar

1) Evler

Evlerin bahçelerle, yollarla, sokaklarla ve komşularla ilişkisi sosyal merkezlere olan mesafesi, toplumların ilhamlarına, biçim ve sosyal organizasyonlarına bağlıdır. Bu sebeple binaların, aralarındaki dengeleri hiyerarşiye göre insanların biyo-sosyal ihtiyaçlarına hizmet edecek tarzda dizayn edilmesi gerekir; bu hiyerarşi ise, daha üst varlık düzeyleri tarafından belirlenmiştir.¹²¹

Hız. Peygamber, evlerin ve yolların geniş olmasını istemiştir. Nebi (a.s.) ordugâhta şu duyuruda bulunmak üzere münâdi gönderdi: “*Kim bir evi daraltır ve bir yolu keserse ona cihad yoktur.*”¹²² Bu, insanların (lüzumdan fazla yer kapıp başkaları aleyhine) evleri daraltmaları ve yolları kesmeleri

¹¹⁶ Müslim, Taharet 68; Ebû Dâvud, Taharet 14.

¹¹⁷ Ebû Dâvud, Cihad 47.

¹¹⁸ Buhârî, Zebâih, h. no: 5090, 5091; Müslim, Sayd, h. no: 3615-3620.

¹¹⁹ Müslim, Birr 78, 79.

¹²⁰ Nesâî, Dahâyâ 42.

¹²¹ Cansever, *İslam'da Şehir ve Mimari*, s. 19.

¹²² Ebû Davud, Cihad 97

münasebetiyle vaki olmuştu. Bundan da anlaşılıyor ki, Allah Resulü (sav) seferde çadırların kurulmasına varıncaya dek düzenli olmayı severdi. Nerede kaldı ki iskân mevki ve sağlam yapı konusunda bunu sevmesin. Hadisten anlaşıldığı üzere insanların yürüdüğü yolu (geçişini engelleyecek, sıkıntı doğuracak şekilde) daraltmak kimseye caiz değildir. Böyle yapan kimseden cihadın nefyedilmiş olması bu fiili yapmaktan uzaklaştırma ve azarlamada mübalağa kabilindedir. Yine bunun gibi, zarara sebep olduğu için (ihtiyacı dışında yer alıp başkaları aleyhine) evleri daraltmak da caiz değildir.

Allah Resûlü mescidi yaptıktan sonra, mescidin yanına evlerini (hücrelerini) kerpiçle yaptırdı. Evlerin tavanı hurma ağacı gövdesi ve dallarıyla, etrafı (duvarları) kerpiçle, iç bölümler ise, çamurla sıvanmış hurma dalları ve yünden çullarla yapılmıştı. Bu hücrelere hava geçişini güzel sağlayacak, giriş ve çıkışı kolaylıkla ve süratle temin edecek kapılar koydu. Hz. Aişe'nin evi, Hz. Fâtıma'nın evinin sırasında idi ve kible tarafına açılan bir kapısı vardı. Hz. Hafsa ile Hz. Aişe'nin evleri arasında bir yol vardı, her ikisi evlerinde buldukları halde, evlerinin yakınlığından dolayı birbirleriyle karşılıklı konuşuyorlardı. Hz. Hafsa'nın evi, Hz. Aişe'nin güney doğusunda bulunan Âl-i Ömer kulübesinin yanında idi. Bu ikisinin evlerinin aşağısında Resûlullah'ın diğer hanımlarının evleri yer alıyordu. Hz. Fatıma'nın evinde babasının evine bakan bir kafesi vardı. Hz. Peygamber (a.s.) oradan onun durumuna muttali olabiliyordu. Hz. Peygamber'in eşlerine ait evlerde kendisine ayrılmış birer bölüm vardı. Hz. Peygamber'in hücresi Ar'ar ağacıyla tutturulmuş kıl örgülüydü. Evlerde zaruri olarak bir tuvalet, yıllık zahire yeri ve mutfak, halkla görüşmek için bir yer, Resûlullah'ın geceleyeceği bir yer bulunmaktaydı.¹²³

İbn İshak Beni Neccâr'dan bir kadının şöyle dediğini rivayet eder; Benim evim Mescid-i Nebevî'nin çevresindeki en yüksek evlerden biriydi. Bilal her gün onun üzerinde sabah ezanını okurdu, seher vakti gelerek evin üstüne oturup fecri gözlerdi.¹²⁴

Hz. Peygamber hanımlarına darıldığı zaman yalnız kalmak istemiş ve bir evde istirahata çekilmişti. Rasulullah'ın istirahat ettiği oda, iki katlı bir evin üst katında idi ve buraya merdivenle çıkılıyordu. Evin merdivenin ahşap olduğu bildirilmektedir.¹²⁵ Oğlu İbrahim'i Kuba'da süt anneye

¹²³ Kettâni, a.g.e., II/303.

¹²⁴ Ebû Davud, Salât 33.

¹²⁵ Müslim, Talâk 30.

vermişti. Onların evi dumanlıydı zira sütannesinin kocası körükçülük yapıyordu. Dumanlar arasından geçerek ziyaret yapılmıştı.¹²⁶

Hız. Peygamber ev yapımı konusunda da ashabına yardımcı olmuştur. Resulullah (sav) Medine’de evleri ikta verdiği zaman Osman b Af-fan’a bugünkü evini(n yerini, planını) çizdi. Ashabın evlerinde oturmak için seki (sedir) vardı. İnşaat yaptıran komşulardan biri, bitişik komşusunun duvarından faydalanmak zorunda kalırsa, onun iznini almalıdır. Yapacağı bir işin bir sakıncası bulunup bulunmadığını en iyi komşusu bileceğine göre, onun kararına saygı duymalıdır. İzin verirse, ona teşekkür ederek bu kolaylıktan faydalanmalıdır. Şayet izin vermez ise, onu zorlayıp kalbini kırmamalıdır. Nitekim Hız. Peygamber, *“Hiçbiriniz duvarına ağaç çakmak isteyen komşusuna engel olmasın”*¹²⁷ buyurmuştur

Behz b. Hâkim, babasından, o da kendi babasından şöyle dediğini rivayet etmiştir: *“Ey Allah’ın Resülü, komşunun benim üzerimde hakkı nedir? dedim şöyle buyurdu: “Hastalanırsa ziyaret etmek, ölürsa cenazesine katılman, senden borç isterse vermen, çıplaksa örtmen giyeceği yoka giydirmen, bir hayra nail olursa tebrik etmen, bir belaya uğrarsa teselli etmen, binanı onun-kindin yüksek yaparak rüzgar gelmesini engellememen, kendisine biraz vermen hariç, tencerenin kokusuyla ona eziyet vermemendir.”*¹²⁸

2) Hamam

Hız. Peygamber Medine’de uygun gördüğü bir arsaya hamam yapılmasını istemiştir. Hız. Peygamber, bir yerden geçerken *“Bu ne güzel hamam yeridir”* demiştir. Resulullah bir yere uğradı ve *“Bu yer ne güzel”* buyurdu ve oraya hamam bina edildi.¹²⁹ eş-Şifa’nın kenarına Ebu Zeyd Abdurrahman el-Gırnatî’nin el yazısıyla düştüğü şu not nakledilir: Bu, Hız Peygamber’in (s.a.v) mühendislik ve yapı bilgisi çerçevesinde olan bir husustur. Ebû Nuaym bunu Riyâzü’l-müteallimin’de zikrederek Ebû Rafî’den rivayet eder. Ebû Rafî şöyle dedi: Resulullah (s.a.v) bir yere uğradı ve *“Ne güzel...”* buyurdu ve oraya hamamı bina etti. Hadiste, binaların yerleri ve rüzgârın estiği yerler haber verilmiştir.¹³⁰

3) Hapishane

Medine’de ilk zamanlar mescidin bir bölümünde suçluların bağlandığı bir yer ayrılmış daha sonra bu işler için evler tahsis edilmiştir.

¹²⁶ Buhârî, Edeb 18; Müslim, Fezâil 63.

¹²⁷ Müslim, Musakât, 136.

¹²⁸ Heysemî, *Mecmeu’z-zevâid*, VIII/178.

¹²⁹ Heysemî, *Mecmeu’z-zevâid*, I/279.

¹³⁰ Kâdı İyâz, *eş-Şifa bi ta’rifi hukuki’l-Mustafa*, Kahire 1977, II/235; krş. Kettânî, a.g.e., I/279.

Huneyn Gazvesi dönüşü elde edilen mal ve esirler Cirâne mevkiinde tutulmuştur.¹³¹ Hz. Ömer kendi döneminde Mekke'de Safvan b. Ümeyye'nin evini satın almış ve orayı hapisane yapmıştır. Burası uzun yıllar Mekke'de hapisane olarak hizmet vermiştir.¹³²

Sonuç

Çevre sorunları bütün canlıları ve insanları tehdit eden boyutlara gelmektedir. Müslümanlar inançları gereği olarak da çevre sorunlarına duyarlı olmak zorundadırlar. Çevre sorunlarına duyarlı insanlar yetiştirmenin yollarından biri onları inançlı bir şekilde eğitmektir. Sadece menfaatini düşünen bir insanın başkalarının veya diğer canlıların zarar görmesinden rahatsız olması beklenemez. Çıkarıcı insanlar, başkalarının sırtına basarak, kendi dışındaki bütün imkânları sömürerek yükselmek isterler. Ekolojik dengeyi korumak nasıl önemli ise, insanlardaki vicdanî dengenin veya diğer bir ifadeyle oto-kontrol sisteminin de korunması o derece önemlidir.

Kâinat insanoğluna emanettir. Allah her şeyi düzenli yaratmıştır. Onun yaratmasında herhangi bir boşluk yoktur. O herkese ve her canlıya yetecek miktarda nimetlerini dağıtmış ve bol bol ihsan etmiştir. İsrâf edilmediği takdirde dünyanın ve evrenin nimetleri tükenmeyecektir. İslam, insanın, insanla, insanın, diğer canlılarla, insanın çevresiyle, insanın toplumla ve insanın yaratıcısıyla ilişkilerini çok önemli saymıştır. Bu nedenle her bir insan ve her mümin, İslam inancına göre elindeki nimetlerden sorumludur ve bunlardan sorguya çekilecektir. Emaneti en güzel şekilde gelecek sahiplerine devretmek insanlık görevidir.

İnsanca ve en güzel ahlakla yaşamış olan Hz. Peygamber, aldığı risâlet emanetini yerine getirmek doğrultusunda başta kendi üzerine düşen görevi en mükemmel şekilde tamamlamıştır. O, Allah'ın insanlara yüklediği misyon bilincini, arkadaşlarına aşlamış, çevresini gelecek olan nesiller için hazırlamış, emanetleri ehline vermek suretiyle zâyi olmasının önüne geçmiştir. Temizlik, nizam, estetik, zarafet ve nezakette en ileri seviyeyi yakalayan altın bir nesil yetiştirmek suretiyle, kendisiyle ve çevresiyle barışık bir toplum tesis etmiştir. Böyle bir toplum her işinde ve her eserinde hakkın rızasını aramış, insanların, hayvanların ve diğer bütün canlıların haklarına riayet etmeyi vazife telakki etmiştir. Bunun neticesi olarak yaşadığı çevreyi koruyan, suyu, havayı, yiyecek ve içecekleri ve her

¹³¹ İbn Abdilberr, *el-İstiâb*, III/452.

¹³² Fakîhî, *Ahbâru Mekke*, nşr.: Abdülmelik b. Abdullah, Mekke 1987, III/262.

türlü enerjiyi israf etmeyen duyarlı bir nesil oluşturmayı hedeflemiştir. Çevre ve enerjinin korunabilmesi için bu duygulara sahip daha çok insana ihtiyaç bulunmaktadır.

Hız. Peygamber'in öğretileri ve yaşayarak gösterdikleri doğrultusunda yetişen Müslümanlar, bedevî hayat yerine şehirleşmeyi öne alan medenî bir yaşantıyı tercih etmişlerdir. Toplum olma ve topluluk kurallarına uymanın yanı sıra, diğer canlılara ve çevresine Allah rızasını gözetip, iyi niyet ve hakkaniyet ölçüleri içerisinde yaklaşmayı esas almıştır. Ben ve öteki yerine Allah'ın bütün nimetlerinin kendisine emanet edildiğinin bilinci içerisinde olmuştur. Bu ölçüler doğrultusunda Hız. Peygamber, Medine'de cami merkezli bir yerleşim fikrini geliştirmiş, insanların ihtiyaçlarını hukuku'l-ibâd çerçevesinde ele alarak şehir hayatında düzenlemeler yapmıştır. Daha sonra müslümanların inşa ettiği şehir ve beldelelerde yerleşim ve mimariye hep bu düşünce damgasını vurmuştur.

Kaynakça

Ağırman, Mustafa, *Hız. Muhammed (s.a.v) Devrinde Mescid ve Fonksiyonları*, İstanbul: Ravza Yayınları 1997.

Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, İstanbul 1981, III/277.

Akyüz, Vecdi, *Kur'an'da Siyasî Kavramlar*, İstanbul: Kitabevi 1998.

Ali el-Muttakî el-Hindî, *Kenzu'l-Ummâl*, Haydarabad 1314.

Asım Efendi, *Kâmûs Tercemesi*, İstanbul (tsz.).

Askerî, Ebû Hilâl, *el-Furûk fi'l-luğâ*, Mektebetü Mişkât (tsz.).

Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kâri*, Kahire 1972.

Belâzûrî, Ahmed b. Yahyâ, *Ensâbu'l-eşrâf*, thk.: M. Hamîdullah, Kahire 1987.

Bozkurt, N.-Küçükşacı, M.S., "Mescid-i Nebevî", *DİA*/XXIX/281-290.

Bozkurt, Nebi-Küçükşacı, M Sabri, "Medine", *DİA*, XXVIII/305.

Cansever, Turgut, *İslam'da Şehir ve Mimari*, İstanbul 2012.

Duri, Abdülaziz, "Hükümet Kurumları", *İslâm Şehri*, İstanbul: İz Yayıncılık 1997.

Ebû Dâvud es-Sicistânî, *es-Sünen*, İstanbul 1981.

Fakîhî, *Ahbâru Mekke*, nşr.: Abdülmelik b. Abdullah, Mekke 1987.

Görmez, Kemal, *Şehir ve İnsan*, İstanbul: M.E.B. Yayınları, 1991.

Hâkim, Ebû Ali, *el-Müstedrek*, Beyrut (tsz.).

Hamîdullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, çev.: Salih Tuğ, İstanbul 1980.

Hattâb, Mahmut Şit, *Peygamber Ordusunun Tarihi*, çev.: İ. Süreyya Sırma, İstanbul: Pınar Yayınları 1983.

Heysemî, Nureddin Ali b. Ebî Bekr, *Mecme'u'z-zevâid*, Beyrut 1967.

Himyerî, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Abdullah, *Ravzu'l-mi'târ fi haberi'l-aktâr*, thk.: İhsân Abbâs, Beyrut 1980.

Himyerî, *Ravzu'l-mi'târ fi haberi'l-aktâr*, b.y.y., (tsz.).

İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, Beyrut 1989.

İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bâri*, Kahire 1986.

İbn Hacer, Ahmed b. Ali, *Fethu'l-Bâri bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Kahire 1978.

İbn Hacer, *el-İsâbe fi temyîzi's-sahâbe*, Kahire 1328.

İbn Mâce el-Kazvinî, *es-Sünen*, İstanbul 1981.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrerem, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut: Dâru Sâdır (tsz.).

İbn Sa'd, Muhammed, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, Beyrut 1985.

İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer, *Târîhu'l-Medîneti'l-Münevvere*, thk.: Fehim Muhammed Şeltût, Cidde 1973.

İbnü'l-Esir, *Usdü'l-ğâbe*, Kahire 1393.

İmadüddin Halil, *İslâm Medeniyetine Giriş*, çev.: Adem Yerinde, İstanbul: Mana Yayınları, 2010.

Kâdı İyâz , *eş-Şifa bi ta'rifi hukuki'l-Mustafa*, Kahire 1977.

Kadı İyâz, *Meşarîku'l-envâr alâ sihâhi'l-âsâr*, Kahire 1333.

Kettânî, Abdulhayy, *Hz. Peygamber'in Yönetimi, et-Terâtibu'l-İdâriyye*, çev.: Ahmet Özel, İstanbul 1991.

Mevlana Muhammed Ali, *İslâm Dini*, çev.: Ömer Aydın, İstanbul: İşaret Yayınları 2007.

Michon, J.L., "Dinî Kurumlar", *İslam Şehri*, İstanbul: İz Yayıncılık, İstanbul 1997.

Nevevî, Ebû Zekerriyya Muhyiddin b. Şeref ed-Dımaşkî, *Tehzîbu'l-esmâ ve'l-luğât*, Beyrut 1966.

Nevevî, Muhyiddin, *Riyâzu's-Sâlihîn, Tercüme ve Şerhi*, Heyet, İstanbul 200.

Öğüt, Sâlim, "Harem" *DİA*, XVI/127.

Önkâl, Hakkı, "Hicret", *DİA*, XVII/458-62.

Pazarbaşı, Erdoğan, *Kur'ân ve Medeniyet*, İstanbul: Pınar Yayınları 1996.

Sâlih b. Hamid er-Rufâî, *el-Ehâdisu'l-vâride fi fadli'l-Medîne*, Medine 1996.

Semhûdî, Nuruddîn Ali b. Ahmed, *Vefâu'l-vefâ'*, Beyrut 1997.

Sezal, İhsan, *Şehirleşme*, İstanbul: Ağaç Yayınları, 1992.

Şen, Recepçan, *İbn Haldun'da Şehir ve Medeniyet* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2012.

Şerîf, Ahmed İbrâhîm, *Mekke ve Medîne fi'l-câhiliyye ve 'ahdi'r-Resûl*, Kahire 1985.

Umerî, Ekrem Ziya, *el-Muctema'u'l-medenî fi 'ahdi'n-nübüvvet: Hasâisuhû ve tanzîmâtuhu'l-ûlâ*, Medînetü'l-Münevvere 1403/1983.

Yâkût, *Mu'cemu'l-buldân*, Beyrut: Dâru Sâdır, 1984.

